

ОДАТА „ОПЪЛЧЕНЦИТЕ НА ШИПКА“ ОТ ИВАН ВАЗОВ

В одата „Опълченците на Шипка“ Вазов си поставя художествената задача да възпее подвига на българските опълченци и руските войни, участвали в една от решителните битки на Руско-турската война. Прославяйки безпримерната им смелост и героичния им подвиг, поетът включва опълченците в пантеона на българските герои, изграден в поетическия цикъл „Епопея на забравените“. Но докато всички останали дейци на Българското възраждане извършват духовен подвиг и са само морални победители, то тук духовният подвиг е увенчан от реална историческа победа.

Възторжената гордост е основно чувство в одата, но във вдъхновената творба на Вазов като във венец се сплитат различни състояния, често дори взаимноизключващи се. Обидата е изместена от възторга, срамът е смесен с гордостта, а безпокойството и страхът заменени от радостта.

Още в първите стихове авторът подхваща спор с хулителите и клеветниците на българския народ. Полемиката започва със защита и продължава с възхвала. Първата част на текста е своеобразен увод, в който е реализирано лиричeskото начало (изразяват се чувства). Обидата е свързана с отрицанието. Осем пъти поетът повтаря императивното „нека“, за да постигне отрицание на позора от робството чрез утвърждаването на позора. Обидата градира, засилена от образите на тъмнината: сравнението „кат облак“, метонимията „Беласица стара и новий Батак /в миналото наше фърлят своя мрак“.

ПОЗОРЪТ и СРАМЪТ са тезата, която, развита в първата половина на лиричeskия увод, кулминира в краткото императивно изречение „Нека!“ Антитезата противопоставя на задъханата изповед на националния срам спокойното разсъдително начало в стиховете „Но ний знаем, че в нашто недавно/ свети нещо ново, има нещо славно ...“, но тя също не се задържа дълго в спокойния тон, а продължава патетично- утвърждава светлината, славата и гордостта. Възторгът прелива, защото е разкрит в контраст със срама в началото. Тук е въведен и образът на Балкана, който в българската литература има смисъла не само на знак на родината (Балкана е Стара планина - средишно място и обобщаващ символ на България), но и на героично начало. Това значение, свързано с историческия факт (бойт се води на старопланинския връх Шипка), превръща Балкана в национален символ на героичното.

Освен лиричeskия увод композицията на произведението включва лироепическо изложение (втората част на творбата) и одическо обобщение (третата част). Преходът между отделните части на текста се осъществява по различен начин. Връзка между увода и изложението е реторичното обръщение-възклицание „О, Шипка!“, което завършва лиричeskата част и въвежда конкретнопространствен ориентир, за да подготви читателя за възприемане на епическата част. Лироепическото изложение завършва с пристигането на генерал Радеcki. Авторът прекъсва описанието и повествованието, защото най-уместната форма за подобен случай (събитията по-нататък са известни на всички, които биха прочели текста на стихотворението) е ЗАМЪЛЧАВАНЕТО, което тук е обозначено чрез многоточие.

Очевидно Вазов е избрал такава постройка за одата, защото това е класическата одическа структура:

- 1) увод, съдържащ теза;
- 2) изложение, включващо разсъждения и доказателства;
- 3) заключение - обобщаващ извод, който утвърждава тезата.

Тази постройка е най-подходяща за реализирането на художествената задача, която си поставя авторът - да възпее подвига на българските опълченци и руските войни.

Тъй като за написването на „Епопея на забравените“ Вазов е вдъхновен от конкретни исторически лица и събития от епохата на Възраждането, и в частност от националноосвободителната борба, за да ги противопостави като морален коректив на прагматизма, егоизма и бездушието на следосвобожденската епоха, то съвсем естествено одата „Опълченците на Шипка“ сплита в жив венец на славата емоционалирическото и епическото начало, което без излишни предисловия започва да се реализира в основната част на одата непосредствено след реторичното обръщение. Следват няколко повествователно - описателни стиха, които обаче, подсилени от метафората „Пристъпи ужасни!“ и хиперболата, включваща експресивните глаголи „стелят“ и „залива“, уточняват мястото на сражението и участниците в него - „върхът“ (опълченци и орловци) и подножието на върха (турските орди). Така постепенно епическото начало, което би трябвало да изобразява картини, се преплита с лирическото, защото чрез всеки детайл се дават нравствено - етически оценки и се изразяват чувства и отношение. „Раите“ вече не са роби и следователно са „ДОБРОТО“, което естествено стои „ГОРЕ“; „ОРДИТЕ“ са „ДОЛУ“, защото са „ЗЛОТО“, а урвата е „ДИВА“.

Постепенно събитието градира, а с него градират и чувствата, което обогатява смисъла на подробното описание на битката. Духовното начало - обединителен момент за опълченците, е копнежът за свобода, който се извисява още повече чрез метонимията „върха“, назоваваща мястото вместо участниците в събитието, като по този начин се опровергава не-духовното начало - врагът, турците поробители - те са „орди“, „реват“, „бягат като овци“.

След обобщителното изречение „Щурмът е отчаян, отпорът е лют.“, в което отново противопоставя турци и българи, Вазов прави едно лирическо отстъпление - извод за смисъла на героичния подвиг в името на високи цели и идеали. Това придава универсален смисъл на текста и на фактите, които той опоетизира. Сравнението с подвига на спартанците очевидно е необходимо, за да се изведе значението на събитието от контекста на конкретноисторическия му смисъл до общочовешките обобщения. Такова успоредяване на факти от националната ни история и събития от световната история е необходимо на автора, за да утвърди националната ни гордост и съзнанието за значимост.

Връщането към конкретното събитие е така неочаквано, както и началото на лирическото отстъпление, и се осъществява също само чрез един стих: „Талазите идат; всичките нащрек са!“ Експресивният глагол „ревна“ и наречието „гороломно“ са като че ли най-подходящ преход към кратката, но патетична реч на генерал Столетов, определена от поета като „думи силни“. Обръщението към опълченците е представено като цитат не само за да звучи обективно-реалистично, но и за да засили въздействието на следващата сцена, тъй като тези „думи силни“ предизвикват очаквания отзвук в „дружините горди“ - те вече са подготвени за решителния сблъсък. По този начин се засилва и драматизмът на ситуацията, която кулминира в реторичното възклицание „О, геройски час!“ За пореден път Вазов майсторски слива лирическото, епическото и одическото, за да постигне многозвучност и динамика на текста.

Контрастът между обстоятелствата („патроните липсват“, „щикът се пречупва“) и побеждаващите всичко човешки дух и тяло („волите траят“, „гърдите остават“) подсилва метафората „Вълните намират канари тогаз“, насочваща към масовия героизъм, към монолитното сливане в една общност, която се противопоставя на позорното робство. Въпреки невъзможността да се удържи победа, опълченците не падат духом.

Като своеобразен преход към кулминацията на сражението в текста е вмъкнат втори цитат- призив към колективна саможертва в името на свободата на родината. И тъй като България е единствената ценност, която дава смисъл на тази „хекатомба“ (жертвоприношение, дар от хората за боговете; във Вазовата ценностна система бог е България), то метонимията „България цяла сега нази гледа“ обобщава не само българското пространство и българската народност, но и българския дух - горд и свободолюбив.

Противопоставянето ПОЗОР - СЛАВА, но този път в ситуация на избор между „ако би бегали“ и „да мрем“, представлява изпитание за този дух. Тъй като единственият възможен морален избор е именно „да мрем по-добре“, то връщането към конкретната картина на битката е естествено, защото целта е, като се проследят събитието и поведението на героите в него, да се възхваля подвигът и да се утвърди славата.

Метафората „Всяко дърво меч е, всякой камък - бомба“ характеризира поведението („удар“) и състоянието на опълченците („плам“). Противопоставянето МАТЕРИЯ - ДУХ отново е включено в действие, но този път в патетично-трагичния смисъл на сцената: „трупове мъртви фръкнаха завчаска“. Българският героизъм преобръща съществуващия порядък - мъртвите би трябвало да бъдат оставени извън делата на живите, но тук българите („живи и умрели“) отново се сливат в едно, пренебрегвайки целия познат космически ред, за да постигнат победа, тъй като „боят е на смърт и на щик“. Метонимията „желязото“ (вместо „щикове“) кореспондира с „железни си гърди“, като подсилва впечатлението за подвиг, който „героите наши“ (инверсия) извършват като нещо естествено. Отчаяният (поради своята крайност) жест на всяко героично поведение пред лицето на смъртта, какъвто представлява песента, не липсва и тук - в безсмислието на „свирепата сеч“ - именно за да даде смисъл на цялото унищожение, на смъртта.

Поредното съпоставяне ТУРЦИ - БЪЛГАРИ („орди дивашки“ - „орляци юнашки“) подготвя контраста между ужаса и трагизма във възможността да „падне заветният хълм“, от една страна, и неочакваността на положителния изход от ситуацията, от друга („Изведнъж Радецки пристигна със гръм“). Тази сцена не е доразвита, но това не е и необходимо, защото последвалото е всеизвестен исторически факт, който не се нуждае нито от коментар, нито от подробно разкриване, тъй като целта вече е постигната - подвигът е възпят, следва само да бъде направено обобщението. Замълчаването на лирическият герой е интересен преход в този случай, защото има и допълнителен смисъл на отдалечаване във времето - връщане в настоящето на следосвобожденската действителност (В одата времето: ДНЕС - ВЧЕРА - ДНЕС, съответства на частите: увод - изложение - заключение).

Финалната част е одическо обобщение, целящо да приключи творбата, утвърждавайки основната теза, издигната като антитеза на позора в лирическият увод - СЛАВАТА. Отдалечаването от конкретното историческо събитие дава възможност да се изложат изводи за усилията на един народ (в случая българския) като низ от изпитания, които го каляват за трудни времена в съдбата му („щом буря зафаща“).

Битката на връх Шипка е славна страница в българската история. Подобни героични прояви на националния дух правят чест на всеки народ. Одата „Опълченците на Шипка“ е пламенна защита на нацията и възторжена възхвала на нейния дух. Творбата полемизира с всички хулители и врагове, изразявайки дълбокото убеждение на Иван Вазов - въпреки дългите векове на робството българите са заслужили своето право на съществуване, защото са достоен народ.